

ВЕЛИКИЙ РОМАН

Моргехай Ріхлер

ВЕРСІЯ

БАРНІ

Харків
«ФОЛІО»
2023

Книга I

КЛАРА 1950—1952

1

Террі наче гострий ніж. Тріска у мене під нігтем. Відверто кажучи, усю цю ляпанину, затіяну, як справжній звіт про моє жалюгідне життя, я розпочинаю (порушивши святу обітницю і в такому похилому віці вперше почавши писати книгу) у відповідь на образливий наклеп, зведений на мене Террі Макайвером у його мемуарах, які незабаром мають побачити світ. Наклеп стосується мене, моїх трьох жінок (він називає їх трійкою кучера Барні Панофські), особливостей моїх дружніх стосунків із Бугі та, звісно ж, тієї страшної історії, з якою, наче з горбом, я зйду в могилу. Свою кустарщину під назвою «Про час і лихоманку» Террі запускає через Об'єднання (вибачте, об'єднання) заштатних видавництв Торонто, що підтримуються урядом, — саме тих, які займаються виданням іще й щомісячного журналу «Добра земля», — друкуючи його, звісно, на папері з відходів — не інакше!

На початку п'ятдесятих ми з Террі, обидва родом із Монреалю, разом відвідували Париж. У нашій компанії на бідолаху Террі ледве вистачало терпіння; мої друзі були зграєю вбогих молодих письменників і художників із жагою до життя, що наїдалися досхочу лише видавничих відмов, але щосили удавали, ніби впевнені, що все в них буде — і визнання, і закохані погляди жінок; що стосується багатства, воно лежить і чекає за рогом, наче подарунок, якими за часів мого дитинства була відома зашорена на рекламі фірма Вільяма Ріглі. Розповідали, що будь-коли посеред вулиці можна було натрапити на рекламну

акцію, і, якщо знайдеш у кишені обгортку від жувальної гумки «Ріглі», ти легко за неї отримаєш новенький хрусткий долар. Я від містера Ріглі так ніколи й не мав щастя отримати подарунок. Але декого з нашої компанії слава все ж таки наздогнала: одержимого Лео Бішинскі, Седріка Річардсона (щоправда, під іншим ім'ям) і, звичайно, Клару. Клару незабаром після смерті почали вважати кимось на кшталт феміністської святої, навіть більше — іконою, карбований образ якої вибито молотом чоловічого шовінізму та байдужості. Якраз мене й вважають цим молотом.

Я був опудалом і білою вороною. Я б навіть сказав, дохлою, від якої тхне тухлятиною. Природжений підприємець. Я не був удостоєний стипендій у Монреальському університеті імені Джеймса Макгілла, подібно до Террі, й не навчався ні у Гарварді, ні у Колумбійському, як дехто зі спільних знайомих. Ледве протиснувся крізь «вушко голки» середньої школи, приділяючи більше часу столам «більярдної академії», ніж шкільній парті, адже достойно грав із самим Дадді Кравіцом! Я не писав. І не малював. Не мав ніяких артистичних амбіцій, якщо не зважати на фантазії, в якій уявляв себе співаком і танцюристом на естраді: ось я вітально піднімаю канотье, звернений до поважної публіки на гальорці, а ось, витанцювуючи чечітку, випорхую зі сцени, на яку за мною вийде ансамбль «Пічіз», Енн Коріо [Правильне написання «Корео». — Прим. Майкла Панофскі.], Лілі Сен-Сір або ще якась екзотична танцюристка; ще мені марилось, як у найчарівнішу мить свого танцю вона раптом шокує публіку, під барабанний дріб мигцем показавши голі груди, — до того ж зазначте, що у мрії ці я поринав задовго до того, як різного роду стриптиз став пересічним явищем у Монреалі.

Читав я багато, але було б неправильно вбачати це за ознаку моєї одухотвореності. Або душевної чуйності. Якщо чесно, я змушений визнати за собою (тут я ніби киваю Кларі) певну

первісну примітивність душі. Її мерзенну змагальну сутність. Адже захопив мене не Толстой із його «Смертю Івана Ілліча» і не «Таємний агент» Джозефа Конрада, а старий журнал «Ліберті», в якому кожна стаття починалася повідомленням про те, скільки потрібно часу, щоб її прочитати, наприклад, п'ять хвилин і 35 секунд. Поклавши прикрашений зображенням Міккі-Мауса наручний годинник на картату клейонку кухонного столу, я стрімголов стрибав очима по статті — скажімо, за чотири хвилини і три секунди, — і вельми був задоволений: такий я, виходить, розумник! Від «Ліберті» перейшов до виданого у м'якій палітурці роману Джона Марканда «Містер Мото» про невловимого японського шпигуна; такі книжки продавалися того часу по двадцять п'ять центів у «Аптеці Джека і Мо», що була на розі Парк-авеню та Лор'є-стріт у серці старого монреальського єврейсько-робітничого кварталу, де минуло моє дитинство. У нашому окрузі, до речі, було обрано єдиного комуніста, який коли-небудь ставав депутатом парламенту (Фред Роуз), тут також вирости двоє непоганих боксерів (Луїс Альтер і Макс Берже), належна кількість лікарів і дантистів, прославлений гравець і власник казино в одній особі, а кровопивць-адвокатів наш квартал породив у кількості більшій, ніж це необхідно; крім того, купа всіляких учителів, і — це правда — кілька мільйонерів; також, звісно ж, кількох рабинів, серед яких щонайменше одного підозрюють у вбивстві.

Тобто мене.

Пам'ятаю снігові кучугури у півтора метра заввишки, марші на сходах (їх треба було чистити лопатою на морозі) і гуркотіння машин, на колеса яких, через відсутність у ті часи шин для їзди по снігу, одягали ланцюги. Згадую, як на задньому дворі висіли на мотузках простирадла, що кам'яніли від морозу. Під шипіння і клацання радіатора, що не змовкало в моїй кімнаті всю ніч, я зрештою дістався Гемінгвея, Фіцджеральда і Джойса, до Гаррієтти Арно з її «лялькаркою Герті» та Алісі з «Дивокраю», та й до нашого вітчизняного Морлі Каллага-

на¹. Подорослішавши, я став заздрити емігрантським пригодам знаменитих авторів, і це змусило мене у п'ятдесятому році ухвалити серйозне рішення.

Ох, цей п'ятдесятий! То був останній рік, коли Білл Дарнан, п'ятиразовий володар кубка Жоржа Везіни та кращий голкіпер Національної хокейної ліги, стояв на воротах моєї улюбленої команди «Монреаль канадієнз». У 1950-му *nos glorieux*² могли похизуватися відмінними силами оборони, а головною опорою команди був юний Дуг Харві. З нападом успіх був лише на дві третини: після того як команду покинув Гектор Блейк на прізвисько Хлопчик-мізинчик, що залишив лід у сорок восьмому, Моріс Ракета Рішар та Елмер Леч взяли до своєї трійки Флойда Каррі, що, на жаль, так і залишився Чайником. Із часів поїздки до фатального Детройта вони були у тому сезоні другими, але далі — яке горе, яка ганьба! — у півфіналі Кубка Стенлі виявилися на чотири перемоги нижче нью-йоркських «Рейнджерів». Щоправда, для Ракети рік загалом усе ж таки видався пристойним: у індивідуальному заліку він завершив сезон другим, маючи в активі сорок три голи та двадцять дві голюві передачі. [Насправді за рахунком очок Рішар завершив той сезон четвертим. Першим був Тед Ліндсей із детройтської команди «Червоні крила» — у нього виявилось двадцять три голи та п'ятдесят п'ять передач. Сід Абель був другим, Горді Хоу — третім, а потім уже Рішар. — Прим. Майкла Панофські.]

Хай там що, 1950 року, у віці двадцяти двох років, я кинув танцівницю кордебалету, з якою жив до того часу на першому поверсі будинку на Таппер-стріт, вилучив із капіталів банку «Сіті енд дистрикт Сейвінгз» свою скромну заначку (гроші я відкладав, працюючи офіціантом у закладі «Олд Норманді руф», куди влаштував мене батько, інспектор поліції Іззі Па-

¹ *Морлі Каллаган* (1903—1990) — канадський письменник, приятель Гемінгвея. Одного разу в Парижі у 20-ті роки під час боксерського поєдинку відправив Гемінгвея у нокаут. — *Тут і далі прим. перекладача.*

² Наші уславлені (*фр.*).

нофскі) та сплатив за проїзд до Європи на пароплаві «Куїн Елізабет», який відпливав із Нью-Йорка. [Судно мало назву «Куїн Мері»; свій останній рейс воно здійснило 1967 року, зустрівшись із «Куїн Елізабет» у морі о 0 годині 10 хвилин 25 вересня 1967 року. — Прим. Майкла Панофскі.] Наївний: здобувши прихильність людей мистецтва, щиросердних «невизнаних законоупорядників світу», я збирався збагатитися духовно. А які то були часи: притискатися зі студенточками можна було абсолютно безкарно! О голубко м-моя, як тебе я люблю-у! Як, скажи, мені висловити таємну печаль м-мою? — Та-ра-та, та-ра-дара-дам-та-бум! Місячні ночі на палубі, привабливі дівчата в широчезних спідницях, затягнутих поясками «в чарочку», взуті у двоколірні туфельки, і в усіх на щиколотках браслети... Причому дівчата надійні: точно не подадуть на тебе років через сорок до суду за сексуальне домагання, коли якась жінка-психоаналітик із голоною верхньою губою витягне із бідолашного загнаний у підкірку спогад про насильство під час побачення.

Слава не слава, але успіх до мене нарешті прибудився. Приніс певний прибуток, хоча й пришкандибав ледь живий, на тремтячих ніжках. Почалося з того, що мною почав опікуватися виходець із Освенциму, єврей на ім'я Йоссель Пінскі, котрий у завішаній проявній коморі фотомайстерні на Рю де Розьє міняв нам долари за курсом чорного ринку. Якось увечері Йоссель підсів до мене за столик у «Олд нейві», замовив *café filtre*¹, поклав собі у чашку сім кубиків цукру та й каже:

— Мені потрібен хтось із хорошим канадським паспортом.

— І що він має робити?

— Гроші. Що іще нам залишається? — Промовивши це, він дістав швейцарський армійський ніж та взявся чистити нігті. — Але спершу не завадить краще нам із вами познайомитися. Ви ще не їли?

¹ Кава, зварена у кавоварці (фр.).

— Ні.

— Тоді ходімо пообідаємо. Та я ж не кусаюсь. Нумо, хлопче!

Таким чином усього рік по тому з легкої руки Йосселя я став експортером французьких сирів до дедалі більш щедрої повоєнної Канади. Повернувшись на батьківщину, Йоссель улаштував мене головою представництва італійської компанії «Веспа», що виробляла виключно популярні деякий час моторолери, а на мою думку — просто табуретки з моторчиком. У наступні роки ми на паях із Йосселем вигідно торгували також і оливковою олією (наче молодий Меєр Ланскі¹), штуками тканини з островів Льюїса та Гарріса у Британії, металобрухтом, який купувався та продавався навіть не у мене на очах, застарілими «дугласами» DC-3s² (деякі з них у районах крайньої півночі літають і дотепер), а після переїзду Йосселя до Ізраїлю — лише на крок, але він таки випередив жандармів! — я торгував навіть предметами єгипетської давнини, викраденими з другорядних могил у Долині Царів. Однак і в мене є принципи. Ніколи я не мав справи зі зброєю, наркотиками та харчовими добавками.

Потім узагалі — гріх, та й годі! Наприкінці шістдесятих я почав на канадські гроші продюсувати фільми, які в прокаті більше тижня ніде не затримувалися, — глядачі не знали, куди дівати очі від сорому, але ці фільми зрештою принесли мені, а отже, і тим, хто на мене працював, сотні тисяч доларів — була одна така лазівка у податковому законодавстві, та пізніше такої можливості не стало. Потім я поставив на потік телесеріали на канадському матеріалі, й той потік був настільки каламутним, що випускати його можна було хіба що у США, а якщо казати стосовно опусів про Канадську кінну поліцію, де як герой виблискував пронизливий детектив Ма-

¹ *Меєр Ланскі* (1902—1983) — один із найбагатших і найуспішніших ватажків мафії у США. За походженням єврей із Гродно.

² *DC-3s* — популярний у воєнні та повоєнні роки пасажирський і військово-транспортний літак (випускався з 1935-го по 1945 р.).

кайвер (особливо захоплююче виходили у нього сексуальні сцени у каное, всіляких вігвамах та іглу), то цю продукцію вдавалося постачати також і до Великої Британії, та й до інших країн також.

Коли була потреба, корчив із себе з ритуальною наполегливістю сучасного патріота — ховався в щілину, яку Великий Гуру¹ охрестив останнім притулком негідника. Щоразу, як під тиском Америки якийсь міністр починав обстоювати свободу ринку, погрожуючи перекреслити закон, за яким немалі гроші йшли на те, щоб певна частина бруду в канадському ефірі створювалась у самій Канаді, я швиденько пірнав під прилавок, випростувався з виглядом справжнього канадця, морського вовка, капітана далекого плавання чи ким іще у такому разі прийнято вдаватися, та з'являвся перед комітетом. «Ми показуємо канадцям, що таке Канада, — запевняв я. — Ми є пам'яттю країни, її душею, її гіпостасисом, квінтесенцією, останньою лінією оборони — не було б нас, все б давно зруйнувалося під нищівним натиском культурного імперіалізму нашого південного сусіда».

Стоп. Щось мене заносить.

У ті наші емігрантські дні ми були буйною ватагою провінціалів, щасливих уже тим, що крокуємо Парижем. Сп'янілі від навколишньої краси, ми побоювалися вирушати спати у готель на Лівий берег — раптом прокинемось удома, і батьки, що невідомо як перетягнули свою кровинку до себе, знову почнуть діставати: мовляв, на твою освіту було витрачено купу грошей, тож, якщо твоя ласка, підставляй плечі під спільну ношу. Що стосується особисто мене, то жодний лист батька не обходився без прихованого докору: «Янкель Шнейдер — пам'ятаєш його? Він іще заїкався. І що з того? Став дипломованим бухгалтером та роз'їжджає тепер у “Б'юіку”!»

¹ Великий Гуру — Семюел Джонсон (1709—1784) — англійський літератор і видавець, автор першого тлумачного словника англійської мови.

До нашої різношерстої компанії входили двоє художників (якщо їх можна було так назвати), обидва з Нью-Йорка.

Клара була дурепою, а ось Лео Бішинські — доволі хитрим: свою артистичну кар'єру він спланував краще, ніж Веллінгтон. Гадаю, ви зрозуміли, про що я: це з приводу тієї баталії біля якогось села в Бельгії. [Ватерлоо, де 18 червня 1815 року герцог Веллінгтон і прусський фельдмаршал Гебхард Леберехт фон Блюхер завдали поразки Наполеону. — Прим. Майкла Паннофські.] На битву він вирушив просто з балу. Чи після балу він одразу повертався на корабель? Ні, то був Френсіс Дрейк.

Майстерню Лео влаштував собі на Монпарнасі в якомусь гаражі, там він працював над величезними триптихами, при цьому фарби змішував у відрах, а наносив кухонною ганчіркою. Буває, відійде метрів на три, крутоне ганчіркою і як закине! Якось я зайшов до нього. Ми на двох розкурили самокрутку, і він сунув ганчірку мені.

— Давай спробуй!

— Що, справді?

— А чому ні?

Дійсно, подумав я, незабаром Лео поголиться, підстрижеться та піде працювати до якоїсь нью-йоркської рекламної фірми.

Як жорстоко я помилявся!

Хіба можна було уявити, що за сорок років одні примірки його мазанини з'являться у галереї Тейт, у Гуттенхайма, у нью-йоркському Музеї сучасного мистецтва й у вашингтонській Національній галереї, а інші будуть за мільйони скупувати генії біржових махінацій і віртуози консалтингу, в яких нерідко їх із-під носа вихоплюватимуть ще й японські колекціонери. Я б ніколи не уявив, що замість задріпаного «Рено де шево» [Насправді 2CV — це «Сітроен»¹. Зга-

¹ «Сітроен *deux-chevaux*» (букв. «дві конячки») згаданий не випадково. Це межовий знак, репер часу. Критий брезентом «2CV», як скорочували його назву, був першим французьким масовим автомобілем. До речі, «дві

ЗМІСТ

Книга I. КЛАРА. 1950—1952	3
Книга II. ДРУГА МАДАМ ПАНОФСКИ. 1958—1960....	217
Книга III. МІРІАМ. 1960—	407
Післямова Майкла Панофскі	541